

Οι πύργοι της Μάνης Μέρος Β΄

ΠΥΡΓΟΣ - ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΧΩΡΙΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑ

Κείμενα-φωτογραφίες: Ν. Καλαποθαράκου

*«Να οι Μανιάτες και είναι
όπως οι βράχοι τους
και σουβλεροί και ολόρθοι
κι ολόγυμνοι
κι απάτητοι και
ξεμοναχιασμένοι.
Τα Κακοβούνια, ο Ματαπάς
κουρσάροι για κουρσάρους».*
Κωστής Παλαμάς

- Ο Πύργος είναι δημιούργημα λαϊκού τεχνίτη, (αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονα).
- Ο Πύργος ταιριάζει με τη λιτότητα του Μανιάτη και της τραχύτητας του τοπίου της Μάνης.
- Ο Πύργος εκφράζει το πέτρινο σώμα της Μάνης.
- Είναι πολεμικό εργαλείο. Σύμβολο δύναμης, γοήτρου, ανεξαρτησίας και ελευθερίας.
- 800 Πύργοι υπήρχαν σε όλη τη Μάνη της Μέσα, Κάτω Μάνης (Λακωνική), Έξω Μάνης (Μεσσηνιακή).
- 580 Πύργοι περίπου στη Μέσα Μάνη, την Αποσκιαδερή (Δήμου Οιτύλου).
- 100 Πύργοι περίπου στην Προσηλιακή (Δήμος Ανατολικής Μάνης).
- 55 Πύργοι περίπου στην Κάτω Μάνη (Δήμος Γυθείου).
- 65 Πύργοι περίπου στην Έξω Μάνη (Μεσσηνιακή - στους Δήμους Αβίας και Λεύκτρου).

ΠΥΡΓΟΙ ΛΕΓΕΝΤΟΚΟΡΜΟΙ, ΕΥΘΥΤΕΝΕΙΣ, ΑΛΥΓΙΣΤΟΙ

Ο Πύργος - Κράτος εν κράτει

Οι Πύργοι άρχισαν να κατασκευάζονται στην εποχή των Φράγκων, μετά το 1200, από τους Μανιάτες στρατιώτες που ήταν μισθοφόροι στη Δύση. Οι Πύργοι ήταν προέκταση των μεγαλιθικών κτισμάτων (καλόσπιτα) και σηματοδοτούν την στρατιωτική αιματοσυγγενική κοινωνική οργάνωση της Μάνης που έμεινε ασάλευτη μέχρι το 1950.

Είναι όγκοι τετράγωνοι οι πυραμοειδείς, ύψους 15-20 μέτρων, με λίγα μικρά παράθυρα και μικρή πότα. Έχουν πυργίσκους, πετρομάχους, πολεμίστρες, ζεματίστρες.

Οι πετρομάχοι είναι τετράγωνα εξογκώμα συνήθως πάνω από την πόρτα με τρύπες από κάτω και ζεματίστρες να ρίχνουν πέτρες και καυτό νερό ή λάδι στον επιτιθέμενο.

Οι Πυργίσκοι συνήθως ήταν κυλινδρικά χτισμένοι στις γωνίες του Πύργου και χρησίμευαν για πολεμίστρες και παρατηρητήρια. Οι πολεμότρυπες ήταν διάσπαρτες παντού. Οι όροφοι μεταξύ τους επικοινωνούσαν με καταρράκτες (καταπακτή) χωρίς σκάλα. Στο καρφάρι (ταράτσα) υπάρχει μεγάλο στηθαίο με ξερολιθιά ώστε να μπορεί ο αμυνόμενος να λιθοβολεί τον επιτιθέμενο.

Οι Μεσομανιάτικοι Πύργοι

Ήταν αποτέλεσμα της περιορισμένης έκτασης του άγονου εδάφους, της ιστορικής στρατιωτικής επιβίωσης του Σπαρτιατικού κράτους, των διαρκών εσωτερικών αντιθέσεων (πίεση ζωτικού χώρου), την εχθρότητα, «γδικιωμός». Ο Πύργος ήταν το κύριο πολεμικό εργαλείο σαν ανάγκη άμυνας και επιβίωσης από ντόπιους και ξένους αντιπάλους. Ο Πύργος ήταν στοιχείο γοήτρου, δύναμης, ανεξαρτησίας και ελευθερίας. Ο Πύργος είναι πολεμικό όπλο στις αντιθέσεις μεταξύ των Νικλιάνων αλλά και των Φαμέλιων. Για τους Μανιάτες στις μεταξύ τους εχθροπραξίες ή των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν να επιτύχει την ανατίναξη ή το γκρέμισμα του Πύργου του αντιπάλου. Το μοιρολόι λέει:

*«Μια ψυχοπαρασκευή
χτύπησ' ο λοστός κ' η βαρειά
μες το πιτίνι βορεινά
στου γερο-Γιώργη το λοντά.
Όλοι συμφωνήσασι
γένο ζου και πεθερικό
τον Πύργο να χαλάσουσι».*

Κάθε «πατριά» (γενιά), με έναν ή περισσότερους Πύργους της, εξοπλισμένους ακόμη και με κανόνι, αποτελούσε ένα μικρό ανεξάρτητο κράτος.

Το 1828 απαγορεύτηκε να κτίζονται Πύργοι ή άλλο κτίσμα "επί σκοπώ πολέμου".

Στους Πύργους της Μέσα Μάνης, η δύναμη βασίστηκε στην εξ αίματος συγγένεια, στη «γενιά». Τη δύναμη αποτελούσαν τα ντουφέκια. Οι άνδρες κάθε οικογένειας έφτιαχναν τον Πύργο της ως ένδειξη δύναμης και προστασίας από τις εσωτερικές αντιθέσεις «εχθρότητες».

Ο Πύργος έγινε σύμβολο οικογενειακής και στρατιωτικής ισχύος αλλά και συγκρούσεων.

*«Στον Πύργο τον αγνάντεψα
επάνου ήτα ο Βαρδιάτορας*

....

*Εκάθοτα Βαρδιάτορας
απά'ς του Πύργου την κορφή».*

«Σήμερα οι Πύργοι είναι μνημεία λαϊκής τέχνης αρχιτεκτονικής, μοναδικά εις το είδος τους και κατάλοιπα ιστορικά περισπούδαστα. Ζουν με την ανάμνηση του μεγαλείου των και εκεί όπου άλλοτε εγίνετο η "γεροντική" - το συμβούλιο δηλ. της "γενιάς" - για να προγράψει τον "κάλλιο" της εχθρικής οικογένειας, τώρα, όπως γράφει ο Μανιάτης Στέλιος Πασαγιάννης:

*"Εκεί που τον παλιό καιρό βροντάγανε ντουφέκια
και βασιλεύανε χαρές και ακούγονταν τραγούδια,
τώρα φαντάσματα γυμνά κι ανεμογεννημένα
περιπολεύουν τα τοιχιά του έρημου του Πύργου!"*

A. Βαγιακάκος

ΠΥΡΓΟΙ ΜΑΝΗΣ - ΜΟΥΣΕΙΑ

Ένας μνημειακός θησαυρός, «ζωντανά» υλικά της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και της εθνικής μας ταυτότητας, αναδύεται από την ιστορία μας.

Τέσσερις Πύργοι επιλέχθηκαν από το Υπ. Πολιτισμού και έγιναν μουσεία της Μάνης.

Τα κτίρια αυτά είναι ένα δίκτυο μουσείων της ιστορίας της Μάνης. Εξοπλίστηκαν με οπτικο-ακουστικά μέσα καθώς και από πλήρη σειρά ιστορικών αντικειμένων.

Τα τέσσερα Μουσεία είναι:

1) Το Μουσείο στο οχυρό συγκρότημα των **Μούρτζινων Τρουπάκηδων** στην Καρδαμύλη, το οποίο αφορά στην οργάνωση των μανιάτικων οικισμών και είναι το πρώτο που υλοποιήθηκε και λειτουργεί από το τέλος του 2004.

2) Το Μουσείο στον **Πύργο του Πικουλάκη** στην Αρεόπολη έχει ως θέμα τη θρησκευτικότητα των Μανιατών.

3) Το Μουσείο στον **Πύργο Ντουράκη** στην Καστάνια παρουσιάζει την καλλιτεχνική δραστηριότητα των Μανιατών κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο.

4) Το Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνης στεγάζεται στον τριώροφο **πύργο Τζανετάκη** στο Γύθειο, ένα αναπαλαιωμένο παραδοσιακό κτίσμα του 1829 που ανήκε στον μπέη και στρατηγό της επανάστασης του '21, Τζανετάκη Γρηγοράκη. Η έκθεση, παρουσιάζει επίσης την εξέλιξη των οχυρωματικών εγκαταστάσεων στη χερσόνησο της Μάνης.

ΠΥΡΓΟΣ ΝΤΟΥΡΑΚΗ

ή Πύργος του καπετάν Κωνσταντή Ντουράκη
Ιστορικός μανιάτικος πύργος στην Καστάνια της Μεσσηνίας

Πρόκειται για πολυώροφο πύργο του 18ου αιώνα που αντιπροσωπεύει την παραδοσιακή μανιάτικη αρχιτεκτονική εμπλουτισμένη με γραφικές καταχύστρες και αμυντικές πολεμότητες. Χαρακτηριστικό του οι τέσσερις κυκλικού σχήματος πυργίσκοι του.

Ο πύργος έχει συνδεθεί με το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη καθώς σε αυτόν είχε βρει καταφύγιο κατά το διωγμό των κλεφτών το 1803. Από εδώ επίσης διέφυγε, το Μάρτιο του 1806, προς την Ελαφόνησο.

ΚΑΣΤΡΟΠΥΡΓΟΣ «ΖΑΡΝΑΤΑΣ» ΕΞΩ ΜΑΝΗΣ*

ή Κάστρο του Κουμουνδουράκη

Το Κάστρο της Ζαρνάτας ήταν ένα από τα τέσσερα μεγάλα κάστρα της Μάνης. Είναι υστεροβυζαντινό κάστρο που καταστράφηκε από τους Τούρκους οι οποίοι το ξαναέκτισαν τον 17ο αιώνα και του έδωσαν τη σημερινή του μορφή. Η θέση ήταν επίκαιρη στρατηγικά, καθώς επέτρεπε εποπτεία της ακτογραμμής και έλεγχο των περασμάτων προς την ενδοχώρα της Μάνης.

Η οχύρωση διατηρεί ερείπια από την ελληνιστική εποχή, τα οποία ταυτίζονται με την ακρόπολη της αρχαίας Γερήνιας, μιας από τις 18 πόλεις που απάρτιζαν το Κοινό των Ελευθερολακώνων.

Οι ερευνητές τοποθετούν τη χρονολόγηση του κάστρου από τον 15ο έως τα τέλη του 17ου αιώνα.

Η επικρατούσα άποψη είναι ότι το κάστρο κτίστηκε μάλλον από τους Βυζαντινούς του Δεσποτάτου του Μοριά κάποια στιγμή τον 15ο αιώνα, καταστράφηκε από τους Τούρκους οι οποίοι το ξαναέκτισαν τον 17ο αιώνα.

Το κάστρο υπήρχε ήδη τον 15ο αιώνα, καθώς αναφέρεται η παραχώρησή του από τον Θεόδωρο Β΄ Παλαιολόγο στον Κωνσταντίνο, Δεσπότη του Μυστρά και διάδοχό του (και αργότερα τελευταίο Βυζαντινό αυτοκράτορα).

* Η Έξω και Κάτω Μάνη (Μεσσηνιακή και Λακωνική) είχαν πιο πλούσια εδάφη και συνόρευαν με τις πεδιάδες της Μεσσηνίας και του Ευρώτα που οι κάθε φορά κατακτητές είχαν συμφέρον να τα εκμεταλλεύονται. Αυτές οι περιοχές, με το σχετικά εύφορο έδαφός τους, σε σχέση με την άγονη και άνυδρη Μέσα Μάνη, συγκροτήθηκαν στη βάση της γεωργικής μεγάλης ιδιοκτησίας, σε οικονομικές και στρατιωτικές καπετανίες. Ο Πύργος, ως πολεμικό εργαλείο, ήταν κάστρο με αυλή και μαντρότοιχο που το διαφέντευε μια ισχυρή οικονομικά και στρατιωτικά οικογένεια, με τους περιοίκους.

Από αυτούς επιλέγονταν οι Μπέηδες (τοποτηρητές των Τούρκων). Η διοίκηση μερικών εξ αυτών δεν ήταν καθαρή, πάντως όλοι έπαιζαν σπουδαίο ρόλο στους αγώνες του Έθνους.

Ηγεμόνες από το 1776 έως το 1821 στη Μάνη:

Ο Τζανέτος Κουτήφαρης, ο Μιχάλμπεης Τρουπάκης ή Μούρτζινος, ο Τζανήμπεης-Τζανέτος Καπετανάκης Γρηγοράκης, ο Παναγιώτης Κουμουντούρος, ο Αντώμπεης Γρηγοράκης, ο Ζερβόμπεης (Κωσταντής Ζερβάκος), ο Θεοδωρόμπεης Γρηγοράκης και ο τελευταίος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Στη Ζαρνάτα βρίσκονταν δύο Καπετανίες ή να πω καλύτερα πως ήταν τυραννίες. Η μια στα Τρικότζοβα του Καπετάν Γιωργάκη και η άλλη ήταν στις Κιτριές του κυρ-Κουμουντουράκη. (Ν. Νηφάκης)

ΠΥΡΓΟΣ ΜΕΣΙΣΚΛΗ στη Νόμια

*«Κάθε γενιά το Πύργος της έχει'στη γειτονιά της
κι άλλη γενιά τηνε μισεί δεν τηνε θέλει κοντά της».
«Η Κίττα η πολυπυργού κι η Νόμια ή παροιμία
Σταυρί και τα Κεχριάτικα κι ο Κόννα άλλη μία;»
Ν. Νηφάκος*

Ένας από τους πιο ιδιαίτερους και ιστορικούς πύργους της Μάνης βρίσκεται στην Νόμια της Μέσα Μάνης και ανήκει στην οικογένεια Μεσίσκλη. Πρόκειται ίσως για τον παλαιότερο πύργο της Μάνης. Βρίσκεται στο κέντρο της Νόμιας, απέναντι από την εκκλησία των Ταξιαρχών. Η Νόμια βρίσκεται στο λεγόμενο Νικλιάνικο που είναι βασικά η περιοχή της Κοίτας και της Νόμιας, όπου τον 14ο αιώνα εγκαταστάθηκαν οι διωγμένοι από το Νύκλι της Αρκαδίας προύχοντες και έφεραν νέα ήθη και έθιμα τα οποία σφράγισαν τον μανιάτικο τρόπο ζωής. Τότε οργανώθηκε μια φεουδαρχική ιεραρχία σε πατριές, τότε άρχισαν να χτίζονται οι πρώτοι πύργοι για να πολεμάνε οι Νυκλιάνοι με τους ντόπιους και μεταξύ τους για κυριαρχία (οι νικητές ήταν οι «μεγαλογέννητες» και οι χαμένοι οι «αχαμνόμεροι»).

Πρόκειται, με άλλα λόγια, για το μέρος όπου κατασκευάστηκαν οι πρώτοι Μανιάτικοι πύργοι.

Ο πύργος έχει ύψος 9 μέτρα περίπου στέκοντας επιβλητικά μέσα στον οικισμό.

Δεν γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία κατασκευής του πύργου του Μεσίσκλη. Η πιθανότερη περίοδος κατασκευής του ανάγεται στα τέλη του 17ου με αρχές 18ου αιώνα. Υπάρχει και μια εκδοχή, ότι είναι κτίσμα του 14ου αιώνα.

Ο πιο γνωστός από τους κτήτορες του πύργου ήταν ο Μεσίσκλης, λοχαγός του Όθωνα, που διαφώνησε με την εντολή του Όθωνα για το γκρέμισμα των πύργων της Μάνης.

Η απάντηση του Θεόδωρου Μεσίκλη στον Φέδερ που του'δωσε στο χέρι το χαρτί του διορισμού ως λοχαγού και του ζήτησε να χαλάσει τον Πύργο του.

"Βαρεία πληρωμή ζητά ο Βασιλιάς για το αξίωμα που μου δίνει. Θα προτιμούσα να'χει ο καθένας μας τα δικά του". Ο Φέδερ του είπε: "Οι άλλοι δέχτηκαν να γκρεμίσουν τους Πύργους τους (εσύ γιατί αρνείσαι); «Εκείνοι είναι Λαμπρή κι εγώ είμαι Χριστού".

(Η Λαμπρή δεν έχει σταθερή μέρα, τα Χριστούγεννα είναι πάντα σταθερή).

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ ΤΩΝ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙΩΝ στο Λιμένι-Αρεόπολης Σύμβολο της Εθνεγερσίας του 1821 στη Μάνη

Το 1815 είχε οριστεί ως τελευταίος πλέον Μπέης της Μάνης ο Πέτρος Μαυρομιχάλης (Πετρόμπεης). Εδώ έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας από τον Ηλία Χρυσοπάθη, το 1818. Προεπαναστατικά, το 1770, κατέπλευσε μοίρα του Ρωσικού στόλου με τους αδελφούς Ορλώφ, Θεόδωρο και Αλέξιο στο Λιμένι και ο Μαυρομιχάλης Σκυλογιάννης, είπε στο Ναύαρχο Ορλώφ: "Εμείς οι Μανιάτες έχουμε κερδίσει την ελευθερία μας με το σπαθί μας, ενώ εσύ είσαι δούλος μιας γυναίκας". Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατέστρωσε πολλές φορές τα στρατηγικά του σχέδια στο Λιμένι. Στον Πύργο των Μαυρομιχαλαίων στις Κιτριές, υπεγράφη η συμφωνία των αρχηγών των Μανιατών να ενωθούν για την Επανάσταση.

«Ημείς οι τρεις γενειαί, [δηλ. Μαυρομιχάληδες, Γρηγοριάνοι και Τρουπάκηδες], ως δυνατότεροι και αξιότεροι από τας άλλας γενεάς της πατρίδας μας Σπάρτης, υποσχόμεθα... να βασιλεύση εις τα σώματά μας μια ψυχή, μια σύμπνοια, μια θέληση... για το συμφέρον της πατρίδος μας Ελλάδος... ωρκώμενοι να χύσωμεν και την υστερινήν ρανίδα του αίματός μας όποτε η χρεία το καλέση".

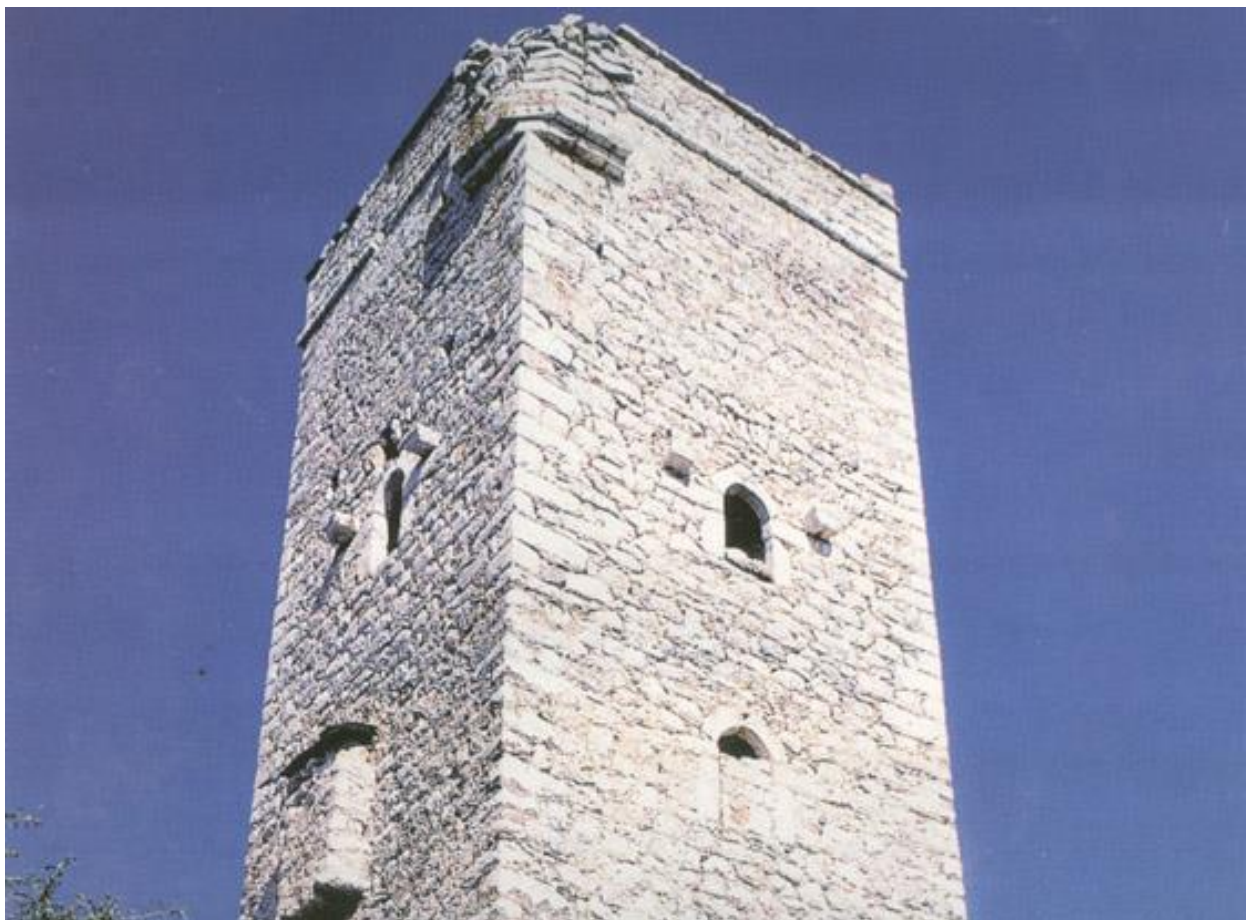
Κιτριές Οκτώβρης 1819

Στο «παλάτι» έχει γίνει αναπαλαίωση από το Υπουργείο Πολιτισμού. Έχει περιέλθει στη διαχείριση του πρώην Πρωθυπουργού Τζανή Τζανετάκη και σε συνεργασία με το Μπενάκειο Μουσείο, θα γίνει χώρος μουσείο. Τώρα είναι εγκαταλελειμμένο στη φθορά του χρόνου.

Οι Μαυρομιχαλαίοι είναι η οικογένεια που συνδέεται με τις μεγαλύτερες θυσίες που έχει προσφέρει κανείς στον αγώνα της εθνεγερσίας. Πρόσφεραν όλα τα υπάρχοντά τους και 76 νεκρούς. Οι Μαυρομιχαλαίοι πολέμησαν σε όλα τα μέρη της Ελλάδας. Στην Εύβοια, στη Σπλάντσα της Ηπείρου, στην Τριπολιτσά, στο Βαλτέτσι και αλλού.

ΠΥΡΓΟΣ ΛΑΖΑΡΟΓΓΟΝΑ

Εξαώροφος πύργος του 1850 στην Κίττα Μέσα Μάνης

Αναδημοσίευση του άρθρου του Ν. Καλαποθαράκου: Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα τον Ιούνιο του 2018